

Dr hab. prof. UŚ Tomasz Pietrzykowski
Katedra Teorii i Filozofii Prawa
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Magdaleny Łągiewskiej pt. „*Prawa podmiotowe w systemie prawnym Chińskiej Republiki Ludowej*”, przygotowanej pod kierunkiem dr. hab. prof. UG Kamila Zeidlera i promotora pomocniczego dr. Tomasza Wiłłaka

1. Wprowadzenie

Recenzowana rozprawa poświęcona została problematyce rozumienia i ochrony praw podmiotowych w porządku prawnym Chińskiej Republiki Ludowej. Podjęte przez doktorantkę zagadnienie ma charakter doniosły zarówno z filozoficznoprawnego, jak i praktycznego punktu widzenia. Z perspektywy filozofii prawa rozprawa porusza tak fundamentalne problemy jak rozumienie praw podmiotowych, ich związek z filozoficzno-ideologicznym podłożem porządku prawnego czy uniwersalność bądź przygodność zasadniczych pojęć i wartości kluczowych dla zachodniej koncepcji prawa i praworządności.

Jednocześnie, odniesienie tych kwestii do sytuacji i ewolucji porządku prawnego Chin czyni dyskutowane przez doktorantkę tematy niezwykle istotnymi i aktualnymi. Jak bowiem wiadomo, współpraca krajów Europy, w tym także (a w coraz większym stopniu – wręcz szczególnie) Polski z Chinami rozwija się w ostatnich latach bardzo dynamicznie, zaś kwestie politycznych i kulturowych uwarunkowań ochrony praw człowieka stanowią jeden z kluczowych problemów (a do pewnego stopnia także barier) we wzajemnych stosunkach państw naszego kręgu kulturowego z Chińską Republiką Ludową.

Z tego względu pogłębiona analiza problematyki pojmowania praw jednostki, jej powiązań ze specyficznym kontekstem kulturowym cywilizacji chińskiej, a także ewolucji systemu ich ochrony w ostatnich dekadach i latach uznać należy za ze wszech

miar potrzebną. Wybór tematyki rozprawy doktorskiej Pani mgr. Magdaleny Łągiewskiej uważam zatem za w najwyższym stopniu trafny.

Trzeba jednocześnie podkreślić, że jest to tematyka bardzo trudna, wymagająca rozległej orientacji historycznej, filozoficznej, historycznej i prawoznawczej, a także wnikliwych badań obejmujących wiele obszarów należących do tych różnorodnych dziedzin wiedzy.

Potwierdzają to wskazane przez autorkę problemy badawcze na które przygotowana przez nią rozprawa ma poszukiwać odpowiedzi, a które obejmują zarówno kwestie *stricte* filozoficznoprawne (jak rywalizujące koncepcje istoty praw podmiotowych), jak i historyczne czy komparatystyczne badania filozoficzno-doktrynalne, aż po *stricte* dogmatyczno-prawoznawcze dociekania nad ustrojowymi, ustawowymi i praktycznoprawnymi aspektami ochrony praw podmiotowych we współczesnych realiach Chińskiej Republiki Ludowej.

2. Strona formalna

W mojej ocenie recenzowana rozprawa mgr. Magdaleny Łągiewskiej skonstruowana jest w pełni poprawnie. Składa się ze wstępu, czterech rozdziałów merytorycznych, wniosków oraz wykazu źródeł. Problemy i cele badawcze są starannie i jasno postawione, a przyjęty układ rozprawy oraz zawarty w nich tok rozważań w sposób odpowiedni prowadzą do udzielenia na nie odpowiedzi. Poszczególne rozdziały zakończone są krótkimi podsumowaniami osiągniętych w nich rezultatów badawczych, co przyczynia się do poniesienia poziomu klarowności i uporządkowania całości wyводу autorki. Nieco zbyt rozbudowana wydaje mi się część (stanowiąca fragment rozdziału II) zawierające ogólne informacje na temat ustroju i kompetencji poszczególnych organów i instytucji prawa chińskiego. Mają one dla czytelnika niezaznajomionego bliżej z realiami prawnymi ChRL niewątpliwy walor poznawczy jednakże dla rozwiązania postawionych sobie przez doktorantkę zadań badawczych tak obszerny i szczegółowy opis podstaw organizacyjnych i systemowych prawa chińskiego nie wydaje się niezbędny.

Praca napisana jest w sposób jasny i zrozumiały, choć w niektórych fragmentach autorka wydaje się posługiwać nieco nazbyt daleko idącymi skrótami myślowymi, które mogą budzić wątpliwości bądź co do meritum bądź przynajmniej niezręczności w sposobie ich wyrażenia. Przykładami tego rodzaju sformułowań mogą być chociażby

uwagi autorki na temat relacji prawa podmiotowego do nakazu (s. 19), odniesienia go do pojęć przywileju i immunitetu (będące zapewne echem aparatury pojęciowej W. Hohfelda, nieprzywołanego w pracy, s. 21), twierdzeń jakoby komunitaryści uznawali, że „społeczeństwo zostało stworzone dla człowieka” (s. 37), wiązania pozytywizmu z poglądem, że „pochodną praw indywidualnych są nie tylko ustawy, lecz również konstytucja” (s. 60) czy „wyznawaniem sloganów walki klas” czy „zakończeniem w 1978 walki klas w Chinach” (s. 196).

Na wysoką ocenę zasługuje wykorzystanie przez autorkę stosunkowo szerokiej spektrum źródeł – w tym anglo- i chińskojęzycznych. Dotyczy to zwłaszcza centralnych rozdziałów pracy, które w mojej ocenie dowodzą bardzo gruntowego i wnikliwego przebadania przez autorkę poruszanych przez nią w tych częściach pracy zagadnień. Autorka ma jednocześnie pewną skłonność do przekręcania nazwisk (m.in. Z. Tabora czy S. Ehrlicha), a w niektórych miejscach powołuje się na poglądy autorów, których wymienia w tekście nie sięgając do (a przynajmniej nie podając ich w przypisach) prac źródłowych (np. s. 79,175). Omawiając poglądy H. L. A. Harta autorka nie odwołuje się do żadnych prac tego autora (nawet dostępnych w języku polskim), a jedynie omówienia, w tym o charakterze podręcznikowym (s. 33-34). Opracowania typu podręcznikowego lub encyklopedycznego pojawiają się w roli źródeł nieco zbyt często (np. s. 44, 66, 104), co w tego rodzaju pracy powinno należeć do zupełnych wyjątków.

Podkreślenia wymaga odwoływanie się przez autorkę bezpośrednio do źródeł prawa chińskiego, bez poprzestawania na przytaczaniu poglądów ich interpretatorów (choć i bez ich pomijania).

3. Zawartość merytoryczna rozprawy

Poszukując odpowiedzi na postawione we wstępie rozprawy pytania autorka przeprowadza badania, których wyniki zaprezentowane zostały w pięciu kolejnych rozdziałach. W pierwszym z nich przedstawione zostały główne teorie praw podmiotowych (w tym teorie woli, teorie interesu oraz ujęcia mieszane) oraz miejsce takich praw w konkurencyjnych filozofiach prawa (liberalizmie, komunitaryzmie i solidaryzmie). Następnie autorka na tym tle rozważa pojmowanie praw jednostki i podmiotowości prawnej w azjatyckim kręgu kulturowym (przez pryzmat znanej koncepcji „wartości azjatyckich”).

Autorka w interesujący sposób zwraca uwagę nie tylko na kolektywistyczno-paternalistyczne rysy tradycyjnej chińskiej kultury prawno-państwowej, a także nieobecność pojęcia praw podmiotowych (*quanli*) w tradycji prawnej Państwa Środka i jego pojawienie się dopiero pod wpływem intensyfikacji kontaktów z zagranicą w okresie „wojen opiumowych” (a więc dopiero w drugiej połowie XIX. wieku).

Rozdział drugi poświęcony został ogólnej charakterystyce chińskiego systemu prawnego oraz jego filozoficznych korzeni (w tym konfucjanizmu i legizmu), a także obecnych struktur władzy i organów stanowienia prawa. Zwraca uwagę na elementy ciągłości pomiędzy tradycją konfucjańską a współczesnymi realiami prawnymi Chin, ewolucję ideologiczną rządzącej krajem KPCh, a także narodzin i rozwoju w chińskiej myśli prawnej ostatnich lat pojęć konstytucjonalizmu, praworządności oraz gwarancji respektowania podstawowych praw obywatelskich. Są one jednak w wyraźny sposób oddzielane od demokratyczności ustroju politycznego oraz podziału władzy wraz z systemem *checks and balance*, zaś pojmowanie praworządności w dużej mierze pozostaje raczej koncepcją rządów przez prawo (*rule by law*) niż klarownego i bezwzględnie podporządkowania działania władzy nadrzędnym regułom prawnym (*rule of law*).

Autorka rozważa wreszcie kwestię natury systemu prawa chińskiego, czyniąc to przez pryzmat przeciwstawienia pojęcia prawa kontynentalnego prawu precedensowemu (*common law*). Opisuje odrodzenie się systemu rządzenia przez prawo po okresie nihilizmu prawnego cechującego czasy władzy totalnej sprawowanej przez Mao Tze Tunga. W interesujący sposób rekonstruuje pojawianie się w ostatnich dziesięcioleciach w chińskim porządku prawnym instrumentów ochrony praw człowieka i podstawowych gwarancji procesowych (z zasadą *nullum crimen sine lege* na czele), zasady równości wobec prawa, koncepcji „rządów prawa z chińską specyfiką”, a także profesjonalizacji i modernizacji sądownictwa oraz walki z korupcją.

Pierwsze dwa rozdziały rozprawy mają charakter ogólny i wprowadzający, służąc niejako „przygotowaniu gruntu” dla stanowiących zasadniczą część rozprawy rozdziałów poświęconych ewolucji wybranych praw podmiotowych oraz systemu ich ochrony w chińskim porządku prawnym. W ramach tych rozważań autorka wybrała – moim zdaniem zasadnie – wzbudzające szczególne zainteresowanie i kontrowersje rozwiązania prawa chińskiego dotyczące prowadzonej przez kilka dekad „polityki jednego dziecka”, przywiązania do miejsca zamieszkania (*hakou*), polityki religijnej

władz chińskich, instytucji ośrodków reedukacji przez pracę (*laojiao*) oraz kary śmierci. Służą one do omówienia na ich tle kwestii relewantnych praw podmiotowych – takich jak prawa reprodukcyjne, wolność przemieszczania się i prawo do swobodnie wybranej pracy, wolność wyznania i praktyk religijnych, wolności osobistej oraz prawa do życia.

Analizując we wskazanym zakresie stan prawny i jego przemiany doktorantka dochodzi do wniosku, że regulacje dotyczące obowiązku meldunkowego nie tylko istotnie ograniczają prawo swobodnego przemieszczania się i prawo do pracy lecz także prowadzą w istocie do utrzymywania się formalnego podziału społeczeństwa na dwie znacznie różniące się klasy – uprzywilejowanych mieszkańców miast (zwłaszcza wiodących metropolii miejskich) oraz znajdujących się w o wiele gorszej sytuacji mieszkańców wsi. Jednocześnie reformy tego obowiązku oznaczają stopniowe łagodzenie tradycyjnych restrykcji prawnych pod presją mechanizmów rynkowych i potrzeb rynku pracy. Podobna ewolucja zachodzi w przypadku ingerencji prawnej w prawa reprodukcyjne, gdzie kilkudziesięcioletnia polityka „jednego dziecka” (której racjonalności autorka w pewnej mierze broni) została zniesiona, co jednak nie przyczyniło się do wystarczającego wzrostu dzietności.

W odniesieniu do ochrony swobód religijnych autorka formułuje wnioski wskazujące z jednej strony na szczególną problematyczność rozgraniczenia przekonań religijnych i filozoficznych w kontekście tradycji chińskiej (konfucjanizmu, taoizmu czy buddyzmu). Z drugiej zaś wskazuje na istnienie konstytucyjnych gwarancji wolności religii z problematyczną – jej zdaniem – klauzulą ograniczającą tę wolność jedynie do „normalnych” praktyk religijnych. Omawiając instytucję ośrodków reedukacji przez pracę wyeksponowany został proces ich formalizacji oraz przekształcania z narzędzia walki politycznej w sposób reakcji penalnej wobec wykroczeń i innych zjawisk uznawanych przez władze za społecznie dysfunkcyjne (jak narkotyki, hazard czy prostytutka).

Ostatni rozdział rozprawy prezentuje przemiany w systemie ochrony praw podmiotowych w prawie chińskim, w tym zwłaszcza brak możliwości bezpośredniego stosowania kreujących takie uprawnienia norm konstytucyjnych przed sądami (na tle precedensowej sprawy z 2001 roku, której skutki zostały zniesione wyraźnym orzeczeniem Najwyższego Sądu Ludowego z 2008 r.), dostępność do profesjonalnej pomocy prawnej, a także odszkodowań za niesłuszne skazanie. Autorka podkreśla także praktyczne znaczenie instytucji rzecznika praw obywatelskich, której wciąż w systemie

ustrojowym ChRL brak (choć obecna jest w specjalnych regionach administracyjnych – Hongkongu i Makau).

Podsumowując swoje rozważania autorka dostrzega w procesach zachodzących w ostatnich dekadach w Chinach wyraźne oznaki „zwrotu ku prawu”. Jednocześnie zręby kształtujących się w chińskim systemie prawnym zasad praworządności i ochrony praw podmiotowych, a także związane z nią instytucje i rozwiązania prawne są wciąż w dużej mierze obarczone „chińską specyfiką” (zakorzenioną – zdaniem autorki – nie tylko w komunistyczno-autorytarnym dziedzictwie ustroju politycznego, lecz w o wiele głębszej filozoficzno-kulturowej tradycji konfucjańsko-buddyjskiej nadającej odmienne rysy wschodnioazjatyckiej kulturze prawnej).

Dokonując oceny merytorycznej zawartości rozprawy uważam, że przedstawia ona wartościowe i owocne poszukiwania badawcze odnoszące się do trudnej i wymagającej problematyki na stylu filozofii prawa, historii i komparatystyki prawniczej. Bardzo wysoko oceniam zasadnicze rozdziały rozprawy, dokonane w nich ustalenia i wyprowadzone przez autorkę wnioski. Stosunkowo najslabszy wydaje mi się rozdział pierwszy stanowiący ogólną analizę pojęcia i teorii praw podmiotowych. Natomiast wybór problemów ilustrujących pojmowanie i ewolucję ochrony praw podmiotowych w ChRL nie budzi moich obiekcji. Uważam, że trafnie identyfikują one i obrazują węzłowe problemy specyfiki postrzegania praw podmiotowych i ich ochrony w praktyce polityczno-prawnej współczesnych Chin. Pewien niedosyt wiązać się może jedynie z niezbyt szerokim omówieniem zastanego rozumienia treści tych konkretnych praw podmiotowych, których status i respektowanie autorka analizuje w odniesieniu do specyficznych rozwiązań prawa chińskiego. Zwłaszcza niektóre z nich – jak prawo do życia, prawa reprodukcyjne czy wolność sumienia i praktyk religijnych doczekały się wszak własnej bogatej literatury w dużej mierze niezależnej od piśmiennictwa dotyczącego samego pojęcia i istoty prawa podmiotowego. Warto w tym kontekście zwrócić uwagę na bardzo interesujące i zasługujące na szersze rozwinięcie wzmianki autorki wskazujące na uzasadnianie polityki jednego dziecka koniecznością respektowania praw przyszłych pokoleń (stanowiącą niezwykle kontrowersyjną i dyskutowaną w literaturze kategorię filozoficznoprawną).

Nienajszczęśliwsze wydaje mi się postawienie problemu natury współczesnego chińskiego porządku prawnego przez pryzmat przeciwstawienia „prawo kontynentalne vs. *common law*” (s. 13). Zupełnie wystarczającym, a niebudzącym niepotrzebnych

wątpliwości teoretycznych, sposobem postawienia tego problemu byłoby ujęcie go jako kwestii miejsca i charakteru precedensu sądowego w systemie źródeł prawa ChRL.

W niektórych przypadkach poglądy autorki prowokują do polemiki. Dotyczy to w szczególności charakterystyki różnic pomiędzy zachodnią a azjatycką kulturą prawną (s. 48-50), ujęcia relacji uprawnień do podmiotowości, a także pojmowania tej ostatniej (poza *stricte* dogmatyczną charakterystyką na tle odpowiednich przepisów ogólnych chińskiego prawa cywilnego), czy też nieco zbyt bezkrytycznego – jak sądzę – ulegania przez autorkę niektórym ideologicznym racjonalizacjom polityki prawnej władz ChRL (np. w odniesieniu do polityki jednego dziecka). Tego rodzaju różnice poglądów są jednak w nauce rzeczą najzupełniej naturalną i nieodzowną, stąd odnotowuję je jedynie z obowiązku zaznaczenia, że w niektórych poruszanych w rozprawie sprawach zajmuję stanowisko odmienne od prezentowanego przez autorkę.

4. Ocena końcowa

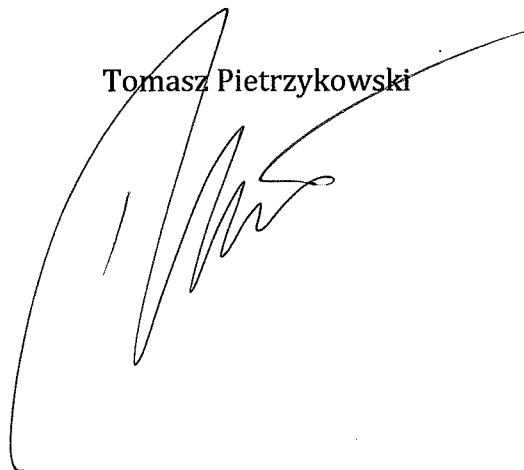
Recenzowana rozprawa stanowi oryginalne, wartościowe i interesujące opracowanie doniosłych problemów naukowych, świadczące o dobrym opanowaniu przez autorkę warsztatu naukowego i zdolności do stawiania pytań badawczych i owocnego poszukiwania oraz udzielania na nie odpowiedzi. Praca oparta jest na bogatych i różnorodnych źródłach wskazujących na rozległą wiedzę doktorantki obejmującą nie tylko zagadnienia współczesnego prawa ChRL i zachodzących w nim przemian, lecz także jego uwarunkowań historycznych, filozoficznych, kulturowych i religijnych. Nie mam wątpliwości, że praca w znaczący sposób przyczynia się do pogłębienia stanu wiedzy na temat współczesnego oblicza funkcjonującego w Chinach porządku polityczno-prawnego, w szczególności zachodzących w nim procesów budowy zrębów praworządności i ochrony praw obywatelskich, a także czynników stanowiących ich szerszy kontekst kulturowo-filozoficzny.

Z tych względów z całym przekonaniem stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji rozprawa Pani mgr. Magdaleny Łągiewskiej pt. „Prawa podmiotowe w systemie prawnym Chińskiej Republiki Ludowej” spełnia wymagania określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j. Dz. U. z 2003 r. Nr 65, poz. 595 z późn. zm.), stanowiąc oryginalne rozwiązanie odpowiednio doniosłego

problemu naukowego oraz we właściwy sposób wykazując ogólną wiedzę teoretyczną doktorantki i jej umiejętność samodzielnego prowadzenia badań naukowych. Wobec powyższego wnoszę o dopuszczenie Pani mgr. Magdaleny Łągiewskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Katowice, 6 czerwca 2017 r.

Tomasz Pietrzykowski

A large, stylized handwritten signature in black ink, written over the printed name 'Tomasz Pietrzykowski'. The signature is fluid and cursive, with a long horizontal stroke extending to the right.